

UDK:339.9:061.1
Bibliid 0543-3657, 59 (2008)
God. LIX, br. 1132, str. 32–43
Izvorni naučni rad
Novembar 2008.

Razvoj spoljnih odnosa EU od međunarodnog 'prisustva' do zajedničke spoljne politike

mr Filip Ejodus

Centar za civilno-vojne odnose, Beograd

ABSTRACT

The paper deals with the development of EC/EU foreign relations since the 1950s till the present days. For a better understanding of the EU role in international politics, the author proposes an analytical framework which classifies according to the criterion of articulateness foreign relations of collective entities into “international presence”, “international actorness” and “foreign policy”. The article presents the development of EU foreign relations from “international presence” in the 1950-1970 period, through “international actorness” from 1970 to 1990, to the post-Cold War development of „foreign policy“ as the most articulated form of foreign relations. In the last part, the author explores how various theories of international politics explain this evolution of EU foreign relations, which is unique by its features in the world history.

Ključne reči: Evropska unija, prisustvo, akterstvo, spoljna politika, teorije međunarodnih odnosa

Uvod

U studijama međunarodne politike ne postoji jedinstveno razumevanje spoljnih odnosa EU. Na jednoj strani se nalaze pristalice tradicionalnih realističkih pristupa u čijem centru pažnje se nalaze pre svega moćne države i velike sile. Za njih je EU puki instrument politike država članica i kao takva teško da može dobiti epitet *aktera* u međunarodnoj politici, a svakako ne moćnog političkog aktera koji ima artikulisanu spoljnu politiku.¹ Na drugoj strani se nalaze oni teoretičari koji su napustili rigidno državo-centrično viđenje međunarodne politike. Neki od njih sa velikim entuzijazmom EU nazivaju postmodernom supersilom.² Između ove dve krajnosti nalazi se čitav spektar različito obojenih ocena o uticaju koji EU ima u svetu.

Glavni argument ovog teksta jeste da je, u cilju boljeg razumevanja, ulogu EU u međunarodnoj politici potrebno staviti u širi istorijski i teorijski kontekst. Istorijski gledano, EZ/EU je u toku svog razvoja prešla put od pukog „međunarodnog prisustva” (eng. *international presence*) u međunarodnoj politici od 1950. do 1970. godine, preko postepenog sticanja atributa međunarodnog aktera (eng. *international actorness*) u periodu od 1970. do 1990. godine, pa sve do artikulisanja sopstvene „spoljne politike” (eng. *foreign policy*) nakon završetka Hladnog rata. Teorije međunarodne politike na različiti način objašnjavaju ovakav razvoj. U tekstu koji sledi ćemo videti da, iako su liberalizam i socijalni konstruktivizam možda bolje opremljeni da objasne razvoj spoljnih odnosa EU nego realizam i neorealizam, nijedna teorija to ne može učiniti sama u potpunosti.

U prvom delu iznećemo analitički okvir za razumevanje spoljnih odnosa kolektivnih entiteta.³

¹ Videti: Hedley Bull, „Civilian Power Europe: a Contradiction in Terms“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 21, No. 2, 1982, pp. 149–164

² Videti: John McCormick, *The European Superpower*, Palgrave, New York, 2006; Mark Leonard, *Why Europe will Run 21st century*, Public Affairs, New York, 2006.

³ Isti analitički okvir se može upotrebiti ne samo za analizu spoljnih odnosa EU već i uloge drugih kolektivnih entiteta u međunarodnim odnosima poput NATO, Afričke

Naslanjajući se na izneti analitički okvir, prikazaćemo evoluciju spoljnih odnosa EU od „međunarodnog prisustva” od 1950. do 1970. godine preko postepenog sticanja atributa aktera od 1970. do 1990. godine pa sve do razvoja zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU od 1990. godine do danas. U drugom delu napravićemo pregled najvažnijih teorija međunarodne politike – realizma, Liberalizma i konstruktivizma – i oceniti njihovu eksplanatornu moć kada je u pitanju međunarodno politička uloga EU.

Međunarodno prisustvo, međunarodno akterstvo i spoljna politika EU

Osnovni konceptualni problem sa kojim se suočava svako ko pokušava da razmišlja o kolektivnoj spoljnoj politici (eng. *collective foreign policy making*) uopšte ili o ulozi EU u međunarodnoj politici konkretno, jeste odnos između delova i celine. Kada EU deluje u svom okruženju, postavlja se pitanje u kojoj meri to prosto deluju njene članice, i to uglavnom najmoćnije, a u kojoj meri se može reći da deluje sama EU. Da li se ta dva nivoa uopšte mogu konceptualno odvojiti i razlikovati? Da li je spoljni uticaj EU samo puki zbir spoljnih politika država članica ili postoji neka dodatna vrednost koja se stvara na nivou EU? Da li je moguće i obrnuto – da je uticaj EU u određenim domenima (npr. odbrana i bezbednost) manji od prostog zbira njenih delova?

Kako bismo dali neke od odgovora na ova pitanja, potrebno je da u odnosu na kriterijum *artikulisanosti* konceptualno razlikujemo tri različite vrste spoljnog uticaja i spoljnih odnosa bilo kog kolektivnog entiteta, a to su *međunarodno prisustvo, međunarodno akterstvo i spoljna politika*.⁴

unije, ASEAN, Zajednice nezavisnih država, haningtonskih civilizacija itd.

⁴ Za diskusiju o međunarodnom prisustvu i međunarodnom akterstvu videti Christopher Hill, “The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe’s International Role”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No.3, 1993, pp. 305-308. Za spoljnu politiku EU pogledaj Karen Smith, *EU Foreign Policy in a Changing World*, (2nd.edn) Polity Press, Cambridge, 2008; Stephen Keukeleire and Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, Palgrave, Basingstoke, 2008.

Slika 1. Tri vrste spoljnog uticaja u odnosu na njihovu artikulisanost⁵

2.1 Međunarodno prisustvo

Međunarodno prisustvo je takav vid spoljnog uticaja koji, iako nastaje na prilično haotičan i neartikulisan način, biva prepoznat od strane spoljnih aktera kao značajan, kako u psihološkom tako i u operativnom smislu.⁶ Prisustvo u međunarodnoj politici mogu imati konglomerati aktera koji su, iako ne nastupaju svesno i artikulisano zajedno na međunarodnoj sceni, kao takvi prepoznati od trećih strana. Dobar primer je zapadna međunarodna zajednica. Iako postoje ozbiljne i ponekad duboke razlike unutar ove brojne skupine država pa se teško može govoriti o njenoj unitarnosti odnosno homogenosti, a još manje zajedničkom identitetu, nemoguće je sporiti da slika Zapada igra izuzetno značajnu ulogu u percepciji onih država koje mu ne pripadaju. Ovo je posebno izraženo u postkolonijalnom i anti-imperialnom diskursu prisutnom u Aziji, Africi i na Bliskom Istoku.

Od nastanka Evropske zajednice za uglj i čelik 1951. godine pa sve do 1970. godine, spoljni odnosi Evropske zajednice (EZ) su se svodili na zajedničko predstavljanje pri međunarodnim organizacijama kao i na ekonomske sankcije protiv Rodezije 1965. i grčkog vojnog režima 1967. godine. Tokom ovog perioda bilo je pokušaja da Evropa postane akter u međunarodnoj politici i da se države inte-

⁵ Svaki viši nivo artikulisanosti logički podrazumeva ostale niže nivoe artikulisanosti. Na primer, entitet koji ima attribute aktera takođe po pravilu ima i međunarodno prisustvo ali ne obavezno i spoljnu politiku. Onaj entitet koji ima artikulisanu spoljnu politiku istovremeno po logici stvari vrši međunarodno prisustvo i poseduje attribute međunarodnog aktera.

⁶ Christopher Hill, “The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe’s International Role”, op.cit., p. 309. Koncept prisutnosti su razvili Alen i Smit u David Allen i Michael Smith, „Western Europe’s Presence in the Contemporary International Arena”, *Review of International Studies*, Vol.16, No.3, pp.19-38.

grišu i u oblasti „visoke politike” ali ti pokušaji nisu uspeli.⁷ Stoga možemo reći da je EU u ovom periodu imala vidno prisustvo u međunarodnoj politici. Što se tiče EU danas, ona nesumnjivo i dalje ima izuzetno snažnu međunarodnu prisutnost u međunarodnim forumima i organizacijama. Na primer, iako EU u OUN formalno ne nastupa kao blok, njeno prisustvo treće države itekako osećaju bilo da je reč o Savetu bezbednosti gde Unija ima dva stalna predstavnika (dve petine veto odluka), ili u Generalnoj Skupštini u kojoj sedi njenih 27 predstavnika. Važno je istaći da postojanje prisustva i dalje ne znači i međunarodno akterstvo, što se svakako danas bolje vidi na primeru Zapada nego na primeru EU koja je u međuvremenu razvila najpre atribute međunarodnog aktera a zatim i sopstvenu spoljnu politiku.

2.2 Međunarodno akterstvo

Međunarodno akterstvo podrazumeva nešto artikulisaniji vid spoljnog delovanja koje obuhvata ne samo percepciju trećih država već i razvoj određene unutrašnje institucionalne dinamike, kao i volje da se igra određena uloga u međunarodnom sistemu. Međunarodni akter je entitet koji je odvojen od ostalih aktera i od svog okruženja, koji je autonoman politički subjekt i koji ima dovoljno strukturnih pretpostavki delovanja na međunarodnoj sceni kao što su pravni subjektivitet, diplomatska služba itsl.⁸

Početak sedamdesetih EZ počinje da razvija mehanizme saradnje u oblasti spoljne politike čime stiče atribute aktera u međunarodnoj politici. U decembru 1969. godine na samitu u Hagu, šefovi država i vlada EZ zadužili su ministre spoljnih poslova svojih zemalja da pronađu put ka političkom ujedinjenju unutar EZ. Naredne godine na samitu u Luksemburgu lansirana je *Evropska politička saradnja* (EPS). Ministri spoljnih poslova imali su sastanke najpre jedanput u šest meseci, a zatim nakon 1973. godine, zahvaljujući izveštaju iz Kopenhage-

na, jedanput u tri meseca, kako bi koordinisali svoje politike na međunarodnoj sceni. Tokom sedamdesetih godina EPS je korišćena kao kanal za saradnju unutar Helsinškog procesa, ali i u odnosu na druge međunarodne probleme. Primer zajedničkog nastupa je i Venecijanska deklaracija 1980. godine povodom bliskoistočnog konflikta kojom je EZ pozvala Izrael da palestinskom narodu prizna pravo na samoopredeljenje. U oktobru 1981. godine, Londonskim izveštajem dodatno se unapređuje struktura EPS kroz uspostavljanje mehanizama za upravljanje krizom. Tada je uvedena i institucija Trojke, a Evropska komisija je dobila konsultativnu ulogu. Konačno, 1986. godine je usvojen i Jedinstveni evropski akt koji je uveo EPS u ugovorni okvir EZ, dao nadzornu ulogu Evropskom parlamentu, uveo mogućnost konstruktivnog uzdržavanja i osnovao mali sekretarijat za EPS.⁹

Pored mehanizama za zajednički nastup na međunarodnoj sceni, tokom sedamdesetih EZ polako počinje da razvija i zajedničke ciljeve. Do tada, ni Rimski sporazum potpisan 1958. kao ni Luksemburški, Kopenhaški i Londonski izveštaji kojima je unapređivana saradnja evropskih država u oblasti spoljne politike, nisu sadržali spoljno političke ciljeve same EZ. Prvi put oni se spominju u dokumentu o Evropskom identitetu usvojenom u decembru 1973. godine. U njemu stoji da EZ nastoji da „doprinese da međunarodni odnosi budu pravedniji; da se nezavisnost i jednakost država očuvaju; da se prosperitet pravičnije deli; da se bezbednost svih država zaštititi”.¹⁰ Jedinstvenim Evropskim aktom iz 1986. godine EZ je pozvana da govori jednim glasom u ime podrške demokratije, vladavine prava, ljudskih prava i međunarodne bezbednosti. Dve godine kasnije, tokom samita na Rodosu, šefovi država i vlada usvojili su Izjavu u međunarodnoj ulozi EZ. U njoj stoji da se EZ zalaže za liberalizaciju međunarodne trgovine; održavanje mira i bezbednosti; širenje demokratije; jačanje OUN; razvoj manje razvijenih zemalja;

⁷ Najpre je 1954. godine propao pokušaj stvaranja Evropske odbrambene zajednice. Tada je stvorena i Zapadno evropska Unija (eng. Western European Union) koja nikada nije odigrala neku značajniju ulogu i koja se tokom devedesetih utopila u EU. Zatim je 1962. propao još jedan pokušaj stvaranja političke unije tzv. Fušev plan.

⁸ Christopher Hill, “The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe’s International Role”, op.cit., p. 309.

⁹ Konstruktivno uzdržavanje (eng. *constructive abstention*) je mogućnost da odluka bude doneta iako se jedna država uzdržava da tu odluku podrži. U tom slučaju, data država se obavezuje da neće preduzimati druge postupke koji će onemogućavati da odluka bude sprovedena u delo.

¹⁰ Videti: “Document on the European Identity”, Nine Foreign Ministers of the EC, 14. December 1973, p. 51. Dostupno na http://aei.pitt.edu/4545/01/epc_identity_doc.pdf. Pristupljeno 21. Decembra 2008.

prevazilaženje razlika unutar EZ i širenje zapadnih vrednosti. Iako je stekla attribute aktera u međunarodnoj politici, EZ ipak, zbog nedovoljne artikulisanosti ovih ciljeva, a posebno zbog nedostataka posebnih politika i neophodnih instrumenata za njihovu implementaciju, u ovom periodu nije razvila sopstvenu spoljnu politiku.

Pojam aktera je neodvojiv od pojma uloge koju taj akter igra ili pojma funkcije koju taj akter ispunjava u međunarodnom sistemu. Kao što primećuje Kristofer Hil (Christopher Hill), EU je tokom Hladnog rata igrala sledeće uloge: 1) stabilizovala je Zapadnu Evropu; 2) upravljala svetskom trgovinom; 3) bila je glasnogovornik razvijenog sveta u dijalogu sa nerazvijenim Jugom; 4) predstavljala je drugi glas Zapada u međunarodnoj diplomatiji. Ovoj analizi Hil dodaje i uloge koje EU može igrati u poslehladnoratovskom svetu, a to su da: 1) popuni vakuum moći nastao raspadom SSSR-a i postane novi pol moći u međunarodnom sistemu; 2) pacifikuje nestabilne države u Centralnoj i Istočnoj Evropi; 3) postane globalni policajac; 4) bude diplomatski medijator konflikta; 5) igra ulogu mosta između siromašnih i bogatih; 6) bude združeni supervizor globalne ekonomije.¹¹ Međutim, ono što je Uniju sprečavalo početkom devedesetih da efektno odigra sve ove uloge, i što u velikoj meri stoji kao prepreka i danas jeste, kako je to Hil čuveno formulisao, „jaz između očekivanja i kapaciteta” (eng. *capability-expectations gap*). To se najjasnije pokazalo tokom devedesetih godina na primeru pasivnosti EU po pitanju prvog Zalivskog rata, a zatim i rata u Jugoslaviji koji EU nije mogla da zaustavi diplomatskim naporima jer ih nije podržala kredibilnom vojnom silom. Tom prilikom je bivši belgijski ministar spoljnih poslova Mark Eiskens (Mark Eyskens) izneo čuvenu ocenu, koja je i dan danas omiljena doskočica mnogih evro-realista, da je EU „ekonomski džin, politički mrav i vojni patuljak”.¹² Amerikanci će najpre u Bosni 1995, a kasnije i na Kosovu 1999. godine pokazati Evropljanima u kom pravcu treba da razmišljaju ako žele da budu efektniji akteri na međunarodnoj sceni. Nije stoga

ni čudo što je baš te 1999. godine počeo razvoj Evropske bezbednosne i odbrambene politike (EBOP)¹³ koja je u poslednjih deset godina jedna od najdinamičnijih politika EU.

Literatura o tome da li je EU akter u međunarodnoj politici i ako jeste o kakvom je akteru reč, izuzetno je obimna. Početne diskusije o tome vođene su još sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka. Pionir u ovoj raspravi je svakako bio francuski analitičar Fransoa Dušen (François Duchêne) koji je 1972. godine okarakterisao EZ kao civilnu silu (eng. *civilian power*). Po toj definiciji, civilna sila je zasnovana na ekonomskoj, a ne na vojnoj moći, a njen cilj je širenje demokratskih standarda u svetu.¹⁴ Već naredne godine, Dušenov euroentuzijazam kritikovao je Johan Galtung mnogo pesimističnijom vizijom rekaši da je EZ „vuk u jagnjećoj koži”, odnosno „supersila u nastajanju”.¹⁵ U atmosferi rastućih tenzija u tzv. drugom Hladnom ratu početkom osamdesetih godina, britanski teoretičar Hedli Bul (Hedley Bull) kritikovao je Dušena tvrdeći da je pojam „civilne sile” zapravo oksimoron. Status sile u međunarodnoj politici, prema Bulovom shvatanju, može steći samo onaj akter koji poseduje vojnu moć. „Moć i uticaj koji Evropska zajednica i drugi slični civilni akteri vrše, zavise od strateškog okruženja koje su stvorile vojne moći država koje su van dometa kontrole tih civilnih aktera” pisao je Bul davne 1982. godine.¹⁶ Nakon izvesnog utihnuća tokom druge polovine osamdesetih godina, diskusija o tome kako okarakterisati *akterstvo* EU ponovo se rasplamsala u drugoj polovini devedesetih godina kada je Evropska unija počela da razvija vojne ambicije najpre stidljivo unutar NATO kroz koncept Evropskog bezbednosnog i odbrambenog identiteta, a zatim i autonomno od NATO kroz EBOP. Sa razvojem koncepta borbenih grupa postalo je posve jasno da se EU više ne može okarakterisati isključivo kao „civilna sila”. Stoga je bilo potrebno smisliti nove koncepte kako bi se opisala i dalje u

¹¹ Christopher Hill, “The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe’s International Role”, op.cit., p. 310–315

¹² Eiskensovu izjavu je preneo časopis *The New York Times*, 25. januara 1991. godine. On je ponovio svoju ocenu u jeku Kosovske krize na proleće 1999. godine. Videti: *Washington Post*, od 25. marta 1999.

¹³ Eng. European Security and Defence Policy (ESDP).

¹⁴ Francois Duchene, “Europe’s Role in World Peace”, in: Mayne R. (ed.) *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look A head*, Fontana, London 1972.

¹⁵ Johan Galtung, *The European Community: A Superpower in the Making*, Allen and Uwin, London, 1973.

¹⁶ Hedley Bull, „Civilian Power Europe: a Contradiction in Terms”, op.cit., p.151.

velikoj meri posebna uloga EU u međunarodnoj politici. To je pokušao da učini američki teoretičar Ričard Rozenkranc primetivši da je EU, za razliku od ostalih velikih sila u istoriji, uprkos svom širenju i jačanju, izbegla da kod drugih izazove strah i tako ih okrene protiv sebe. Naprotiv, ostale države su sa rastom značaja EU postignutim kroz proširenje i produbljenje integracija, bile još jače privučene ka njoj, pogotovo one države u njenom susjedstvu. Zbog toga što je uspela da takoreći preokrene mehanizam ravnoteže snaga, koji za realiste i neorealiste predstavlja zlatno pravilo međunarodne politike, Rozenkranc je EU nazvao „magnetskom silom”.¹⁷ Britanski politikolog Jan Meners (Ian Manners) je, nezadovoljan preteranom fokusiranošću ove debate na kapacitete, u sada već čuvenom članku iz 2002. godine, preneo diskusiju o prirodi moći EU na teren vrednosti i ideja. On je predložio da se EU konceptualizuje kao „normativna sila” (eng. *normative power*), koja odbacujući Vestfalijanske principe zapravo uspeva da iznova definiše šta je „normalno”, a šta ne u međunarodnoj politici.¹⁸ Menersova analiza je pokrenula veliki broj reakcija. One su dovele do novih pokušaja da se okarakterišu uloga EU u svetu kao i novih konceptata za razumevanje EU poput „transformativne sile”, „neoklasične sile”, „etične sile” pa čak i „metroseksualne sile”.¹⁹ Međutim,

kakav god da mu damo epitet, jedan kolektivni entitet može biti akter, a da i dalje nema jasno artikulisanu ciljeve, institucije i instrumente svoje spoljne politike.

2.3 Spoljna politika

Spoljna politika je najartikulisaniji vid delovanja kolektivnih aktera u međunarodnoj politici. Tradicionalno se vezuje za države ali u novije vreme i za neke druge aktere u međunarodnoj politici. Prema Kristoferu Hilu, spoljna politika se može definisati kao „zbir zvaničnih spoljnih odnosa u koje ulazi nezavisni akter (uglavnom država) u međunarodnim odnosima”.²⁰ Ona je način na koji organizovane političke grupe ulaze u međusobne odnose, pa „ne postoji nijedan razlog zašto bismo spoljnu politiku ograničavali samo na države”.²¹ U meri u kojoj imaju karakteristike politički nezavisnih aktera, spoljnu politiku pored država, mogu voditi i nepriznate države, multinacionalne kompanije, crkve, međunarodne organizacije, terorističke organizacije itd. Isto važi i za EU. Evropsku spoljnu politiku Keren Smit (Karen Smith) definiše kao „kapacitet da se formulišu i sprovode politike u inostranstvu koje promovišu unutrašnje vrednosti, interese i politike Evropske unije”.²² Tako definisana, spoljna politika EU se odvija kroz sva tri stuba saradnje. U prvom stubu to su najpre politika proširenja, koja je verovatno i najuspešnija spoljna politika EU kao i zajednička spoljna ekonomska politika.²³ U drugom stubu, evropska spoljna politika dobija najartikulisaniji oblik u vidu Zajedničke spoljne i bezbednosne politike (ZSBP).²⁴ U trećem stubu, saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, a posebno neki elementi borbe protiv terorizma i organizo-

¹⁷ Richard Rosecrance, “The European Union: a new type of International Actor?” in: Zielonka Jan (ed.), *Paradoxes of European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague, 1998.

¹⁸ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No.2, 2002, pp. 234–58. Svoj koncept normativne moći Meners je pokušao da dokaže kroz analizu izuzetno uspešnog zalaganja EU za ukidanje smrtno kazne van granica EU. Meners je takođe identifikovao set vrednosti koji vode EU (tzv. normativnu bazu) kao i načine na koji se te vrednosti šire.

¹⁹ Za EU kao „transformativnu silu” pogledaj Mark Leonard, *Why Europe will Run 21st century*, 2005. Za EU kao „etičku silu” pogledaj Lisbeth Aggestam, “Introduction: Ethical power Europe”, *International Affairs*, vol.84. No.1, January 2008, pp.1–11 kao i ceo broj časopisa *International Affairs* 84:1 2008 posvećen ovoj temi. Za EU kao „neoklasičnu silu” videti: Duško Lopandić, „Evropska unija u novom međunarodnom okruženju”, *Međunarodni problemi*, 2–3, 2008, pp. 199–225, p. 202. Za manje akademski sofisticiranu ali podjednako zanimljivu klasifikaciju EU kao „metroseksualne supersile” pogledaj Parag Khanna, “The Metrosexual Superpower”, *Foreign Policy*, July/August 2004.

²⁰ Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave, Basingstoke, 2003, p.3

²¹ *Ibid.* pp. 40–43

²² Karen Smith, *EU Foreign Policy in a Changing World*, (1st.ed) Polity Press, Cambridge, 2002.p.7

²³ S obzirom da je proširenje EU počelo dosta pre potpisivanja ugovora o EU možemo reći da je politika proširenja jedna od prvih spoljnih politika EZ koje su postojale još tokom šesdesetih. Međutim, ovo je izuzetak a ne pravilo u periodu kada je EZ uglavnom imala *međunarodno prisustvo*. Politika proširenja dala je najveće rezultate u stabilizaciji i demokratizaciji južne i istočne Evrope tek tokom osamdesetih i devedesetih kada su u Uniju ušle najpre bivše diktature Grčka, Španija, Portugal, a zatim i 2004. godine bivše članice Varšavskog pakta.

²⁴ Eng. Common Foreign and Security Policy (CFSP).

vanog kriminala, takođe imaju snažan element inostranosti.

EU je počela da artikuliše svoju sopstvenu spoljnu politiku tek sa potpisivanjem Ugovora o EU (UEU) u holandskom gradu Maastrichtu februara 1992. godine. Ovim ugovorom, stvorena je nova struktura EU i tzv. tri stuba saradnje. Drugi stub saradnje je posvećen ZSBP koja je zamenila EPS. Za razliku od prvog stuba Evropskih zajednica i supranacionalne ekonomske integracije u kojima se odluke donose većinski, u drugom međuvladinom stubu se odluke donose konsenzusom čime su države sačuvale svoj suverenitet u oblasti „visoke politike”. U članu 2. UEU stoji da je „jedan od ciljeva Unije da potvrđuje svoj identitet na međunarodnoj sceni, posebno sprovođenjem ZSBP uključujući eventualno uobličavanje zajedničke odbrambene politike koja tokom vremena može dovesti do zajedničke odbrane”. Konkretni ciljevi novoosnovane ZSBP bili su: da sačuva zajedničke vrednosti, fundamentalne interese i nezavisnost Unije; da ojača bezbednost EU u svakom pogledu; da očuva mir i ojača međunarodnu bezbednost u skladu sa poveljom OUN; da unapredi međunarodnu saradnju i da razvije i konsoliduje demokratiju i vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i sloboda.²⁵

Međutim, iako je razvijena institucionalna struktura evropske spoljne politike, a ciljevi mnogo jasnije i eksplicitnije artikulisani, u ovoj ranoj fazi je još uvek bilo nejasno koji vojni instrumenti su stajali na raspolaganju ZSBP. U početku je postojala ideja da će to biti uz učinjeno uz pomoć Zapadno Evropske Unije (ZEU), saveza oformljenog 1954. godine koji nikada nije odigrao značajniju ulogu. Postojala je mogućnost da Evropske države upotrebe ZEU kao evropski stub unutar NATO i tako razviju svoj Evropski bezbednosni i odbrambeni identitet. Na ministarskom sastanku u Petersbergu 1992. godine, odlučeno je da ZEU preuzima humanitarne zadatke, zadatke održavanja i nametanja mira (tzv. Petersberški zadaci). Takođe, najpre je na samitu NATO 1994. u Briselu, a zatim i u junu 1996. godine u Berlinu dogovoreno da evropske države u okviru NATO razvijaju svoj bezbednosni i odbrambeni identitet kroz ZEU putem takozvanih Kombinovanih i združenih na-

menških snaga (eng. *CJTF*). U oktobru 1997. godine države članice EU su sklopile Amsterdamski sporazum kojim je ZSBP dodatno unapređena. Prvo, uvedena je mogućnost odlučivanja kvalifikovanom većinom za usvajanje određenih odluka; stvorena je pozicija Visokog predstavnika EU za ZSBP, a u nadležnost EU je preneto i sprovođenje ranije pomenutih Petersberških zadataka. Uprkos svim ovim naporima da EU dobije „zube” ona je zbog nepostojanja sopstvenih sposobnosti, u velikoj meri ostala u ovoj fazi samo „tigar od papira” što pokazuju i njeni neuspesi prilikom pokušaja da zaustavi sve dublje potonuće bivše Jugoslavije u krvavi oružani sukob.

Dalju integraciju u oblasti spoljne politike i odbrane onemogućavale su i duboke podele koje su postojale između *atlantista*, pre svih Velike Britanije i Holandije, koji su insistirali na ključnoj ulozi NATO, zatim *evro-centrista* među kojima su prednjačile Francuska i Belgija, koji su nastojali da stvore autonomne evropske snage i *neutralnih država*, Švedske, Finske, Austrije i Irske, koji nisu bile spremne ni na jedno ni na drugo. Ipak, u predvečerje kosovske krize, upravo da bi izbegli ponavljanje poniženja sa početka devedesetih godina, Toni Bler i administracija iz Dauning Strita promenili su kurs za 180 stepeni. Četvrtog decembra 1998. godine u simbolički odabranom francuskom mestu na Engleskom kanalu Sveti Malo, potpisana je francusko-britanska deklaracija u kojoj je stajalo da EU mora imati „kapacitet za autonomnu akciju podržanu kredibilnom vojnom silom, sredstvima da se ona upotrebi i spremnošću da to uradi kao odgovor na međunarodne krize”.²⁶ Tako je rođena Evropska bezbednosna i odbrambena politika (EBOP) čime je spoljna politika EU u perspektivi na raspolaganje dobila i vojne instrumente. Na Samitu EU u Kelnu juna 1999. godine šefovi vlada i država članica dogovorili su se o institucionalnom aranžmanu EOBP, a u decembru iste godine na Samitu EU u Helsinkiju i o ulogama ovih institucija. Odgovor SAD je usledio samo tri dana nakon usvajanja Deklaracije iz Sv. Maloa. Medlin Olbrajt, tadašnji državni sekretar SAD objavila je u *Fajnenšl Tajmsu* tekst²⁷ u kome je po-

²⁵ Svi ugovori EU se mogu pronaći na http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm.

²⁶ Tekst deklaracije se može pročitati na <http://www.atlanticcommunity.org/Saint-Malo%20Declaration%20Text.html> ZSBP

²⁷ Madleine Albright, „The Right Balance will Secure NATO's Future”, *Financial Times*, 7 December, 1998.

držala namere EU da igra veću ulogu o oblasti odbrane i bezbednosti pod uslovom da se pridržava čuvenih 3 D.²⁸ Prvo i najvažnije, nova politika EU nesme da prekine transatlantske veze. Zatim, da nema dupliciranja kapaciteta koji već postoje u NATO. I treće, da nema diskriminacije članica NATO koje nisu članice EU (pre svega Turske). Zbog turskog protivljenja celoj ideji i njihovog straha da će biti isključeni iz ovog novog bezbednosnog aranžmana, EBOP je nekoliko godina bila blokirana. Blokada je prekinuta kada su u decembru 2002. godine EU i NATO potpisale Deklaraciju o EBOP. Ovim dokumentom je Turska uključena u novu evropsku bezbednosnu i odbrambenu politiku čime je i deblokiran Berlin plus dogovor po kome EU može koristiti sredstva koja stoje na raspolaganju NATO. Od tog momenta stvari se odvijaju velikom brzinom. U novembru 2003. ministri spoljnih poslova EU dogovaraju se o razvoju „strukturne saradnje u oblasti odbrane” i „borbenih grupa” (eng. *battle groups*), zatim potpisuju klauzulu o međusobnoj pomoći, civilno-vojnoj ćeliji unutar Vojnog štaba EU i dr. U decembru iste godine, nakon nekoliko meseci dubokih podela oko intervencije u Iraku, EU usvaja i Evropsku strategiju bezbednosti.²⁹ Ovaj dokument predstavljao je najmanji zajednički imenilac u strateškim prioritetima država članica EU čime je poslata jaka poruka da Evropa ipak ima jedinstveni bezbednosni identitet. Kao najveće pretnje po bezbednost Evrope definsani su terorizam, oružje za masovno uništenje, propale države, organizovani kriminal i regionalne krize. Istovremeno, EU je pozvana da razvije bezbednosnu kulturu koja se zasniva na ranoj, brznoj i gde je potrebno snažnoj intervenciji sa ciljem stvaranja mira u Evropi i stabilnog međunarodnog poretka. Sa usvajanjem Evropske strategije bezbednosti stvorene su pretpostavke za otpočinajnje vojnih i civilnih misija u sklopu EBOP. Između 2003. i 2008. godine pokrenuto je ukupno dvadeset misija od čega čak šest na Zapadnom Balkanu.³⁰

²⁸ Eng. decoupling, duplication and discrimination.

²⁹ Tekst strategije na srpskom jeziku se može preuzeti sa: <http://www.isac-fund.org/download/Evropska%20strategija%20bezbednosti.pdf>.

³⁰ Te misije su: EU SSR Gvineja Bisao (2008), EUSEC DR Kongo (2005), EUPOL DR Kongo (2007), EUFOR Čad (2008), EUPOL Kinšasa (2005), AMIS 2 Sudan (2005), Artemis Kongo (2003), EUFOR Kongo (2003), Eulex Kosovo (2008), EUPM BiH (2003), EUFOR Alt-

Korak dalje u integraciji u oblasti odbrane biće učinjen kada bude ratifikovan Lisabonski sporazum potpisan u decembru 2007. godine. Neke od novina koje ovaj sporazum uvodi u oblast spoljne politike su uvođenje funkcije predsednika EU; spajanje funkcije komesara za spoljne poslove i visokog predstavnika za ZSBP; stvaranje Evropskog eksternog akcionog servisa koji će biti sastavljen od zvaničnika iz Saveta, Evropske komisije i diplomatskih predstavništava; povećanje broja odluka koje se mogu doneti većinski (npr. Trajna strukturna saradnja); proširenje Petersberških zadataka na združene misije razoružavanja, vojno savetovanje i pomaganje, nametanje mira i postkonfliktnu stabilizaciju, prevenciju konflikata i pomoć trećim zemljama u borbi protiv terorizma; uključivanje Evropske odbrambene agencije (osnovane 2004. godine) u ugovorni okvir EU; Klauzula o međusobnoj odbrani i Klauzula o solidarnosti.

Ukratko, videli smo kako je EZ/EU kao kolektivni akter u međunarodnoj politici prešla dug put od *međunarodnog prisustva* (1950-1970) preko sticanja karakteristika *međunarodnog aktera* (1970-1990) pa sve do artikulisanja svoje sopstvene *spoljne politike*. Ovaj razvoj ne treba posmatrati teleološki kao put ka pravcu stvaranja entiteta nalik državi. Njega pre svega treba videti kao *sui generis* put stvaranja kolektivne spoljne politike koji će u bliskoj budućnosti možda slediti i drugi kolektivni akteri u međunarodnoj politici. U narednom delu teksta pokazaćemo zbog čega su akademske studije međunarodne politike dugo ignorisale EU kao i to kako su se različite teorije „uhvatile u koštac” sa pojavom ove „neubičajene vrste” kada je dalje ignorisanje postalo nemoguće.

Teorije međunarodne politike i EU

Odnos akademskih studija međunarodne politike i EU obeležava jedan paradoks. Od svog nastanka krajem prvog svetskog rata, studije međunarodne politike bile su u velikoj meri evrocentrične, zasnovane prevashodno na evropskom istorijskom iskustvu i fokusirane na rešavanje evropskih poli-

hea (2004), EUPOL Proxima Makedonija (2004), EUPAT Makedonija (2006), Concordija Makedonija (2003), EUJUST THEMIS Gruzija (2004), EUPOL Afganistan (2007), AMM Aceh Indonezija (2005), EUJUST LEX Irak (2005), EUPOL COPPS palestinske teritorije (2006), EUBAM Rafah palestinske teritorije (2005).

tičkih problema. Istovremeno, one su počele da se bave EU kao akterom u međunarodnim odnosima prilično kasno. Evropske integracije dugo su bile predmet pre svega studija međunarodne političke ekonomije (eng. *International Political Economy – IPE*) i studija Evropskih integracija.³¹

Filipo Andreatta pronalazi tri objašnjenja za ovaj paradoks.³² Prvi razlog je taj da je osnovna jedinica analize u studijama međunarodne politike tradicionalno bila nacionalna država. Pošto EU nije država ona je za ovu akademsku disciplinu predstavljala izuzetno nesvakidašnju jedinicu analize koja se nije uklapala u postojeće državo-centrične teorijske okvire. Drugo, ova disciplina je oduvek težila ka uspostavljanju nekih opštih zakonitosti dok su evropske integracije predstavljale jedinstven slučaj saradnje i integracije u svetskoj politici. Konačno, najveći dometi evropskih integracija postizani su u ekonomskom domenu (tzv. prvi stub EU) dok je saradnja u oblasti „visoke politike” dosta dugo ostala nerazvijena.

Međutim, članice EZ počinju najpre sedamdesetih godina da saraduju u oblasti spoljne politike kroz evropsku političku saradnju, a zatim i mnogo intenzivnije tokom devedesetih godina kroz Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku (drugi stub EU) i saradnju u oblasti Pravosuđa i unutrašnjih poslova (treći stub EU). Uporedo sa ovakvim razvojem prakse, i teorija međunarodne politike počinje da biva sve zainteresovanija za EU. U nastavku teksta videćemo kako glavni teorijski pravci u studijama međunarodne politike – realizam, liberalizam i konstruktivizam – objašnjavaju razvoj ove saradnje koja je dovela do razvoja spoljne politike jednog kolektivnog entiteta.

3.1 Realizam

Osnovno obeležje realizma je pesimističko viđenje kako čoveka tako i međunarodnih odnosa.

S obzirom da je država nosilac suverenosti, ona je za realiste istovremeno i najmoćniji akter u međunarodnim odnosima. Njeno ponašanje pokreće, kako tvrde klasični realisti, volja za sticanjem, održanjem i uvećanjem moći, a kako tvrde neorealisti, volja za očuvanjem autonomije u anarhičnim uslovima međunarodnog sistema.³³ Zbog postojanja sumnje i straha po pitanju namera i mogućnosti drugih država u međunarodnom sistemu, javlja se problem „bezbednosne dileme”. Posledično, realisti su po pravilu izuzetno skeptični prema mogućnosti međunarodne političke saradnje pogotovo kada je reč o oblasti „visoke politike”, dakle spoljne, bezbednosne i odbrambene politike. Jasno je da su se stoga sa razvojem ZSBP realisti suočili sa enigmom, na koju su dali dve vrste odgovora.

Jedni su pokušali da objasne evropske integracije egzogenim faktorima, dakle onim faktorima koji se nalaze van same Evrope. Tako, se često kaže kako je proces integracije u Evropi bio omogućen „zlatnim kavezom” američke hegemonije i bipolarne ravnoteže snaga na kontinentu.³⁴ Takva logika navela je Džona Miršajmera (John Mearsheimer) da u svom čuvenom eseju iz 1990. godine, nakon završetka Hladnog rata, predvidi povratak Evrope u nestabilnost i ravnotežu snaga kakva je postojala u devetnaestom veku.³⁵ Kada se ni to nije dogodilo, Kenet Volc (Kenneth Waltz) je pokušao da donekle modifikuje svoj državo-centrični neo-realizam i prihvati mogućnost da i EU igra ulogu centra moći, odnosno pola, u međunarodnim odnosima.³⁶ Kao takva, EU će početi da

³¹ Najpoznatije teorije evropskih integracija su federalizam razvijen u radovima Karla Fridriha (Carl Friedrich) i Altieri Spinelijsa (Altiero Spinelli), zatim funkcionalizam razvijen u radovima Dejvida Mitranija (David Mitrany), dok je neofunkcionalizam razvijan u radovima Ernsta Hasa (Ernst Haas) i Filipa Šmitera (Phillippe Schmitter).

³² Filipo Andreatta, „Theory and European Union’s International Relations” u: Christopher Hill and Michael Smith, *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, New York, 2005. pp. 18-39.

³³ Za klasični realizam videti Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (5th edn), Knopf, New York, 1973. Za neo-realizam videti Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008.

³⁴ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1981. Duško Lopandić, „Evropska unija u novom međunarodnom okruženju”, op.cit. p. 200

³⁵ John Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol.15, No.1, pp.5–56

³⁶ Kenneth Waltz, “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol.18., No.2, 1993, pp. 44–79. U eseju iz 2000. godine je malo ublažio svoj stav rekavši da se to može dogoditi samo ukoliko dođe do radikalne promene u odnosima u EU što je malo verovatno. Videti: Kenneth Waltz, “Structural Realism After the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No.1, 2000, pp. 5–41.

igra ulogu kontrateže SAD i to će biti kraj NATO. Međutim, niti se proces evropske integracije zauzvatio odnosno „odmotao unazad” kao što je to predvideo Miršajmer niti je NATO poslat u istoriju kao što je to očekivao Volc. Druga grupa realista je pokušala proces evropske integracije da objasni endogenim faktorima, dakle onim faktorima koji se nalaze unutar same Evrope. Tako su, na primer Džozef Grieko (Joseph Grieco) i Robert Art objasnili proces evropske integracije kao rezultat pokušaja manjih evropskih država da ograniče moć Nemačke, kako nakon završetka Drugog svetskog rata tako i nakon njenog ujedinjenja 1990. godine.³⁷

Ukratko, iako je realizam donekle uspeo da svoju državo-centričnu perspektivu delimično modifikuje kako bi se prilagodio novonastalim okolnostima i ponudio neka od objašnjenja za razumevanje evropskih integracija, neka pitanja za realiste su ostala otvorena. Prvo, zašto se proces integracija analogan onom u Evropi ne dešava u drugim delovima sveta gde postoji hegemonija velikih sila? Drugo, kako objasniti tako dugotrajnu saradnju i odsustvo upotrebe sile uprkos odsustvu jasne spoljne pretnje nakon završetka Hladnog rata? Treće, kako je moguće da sve veća i sve ujedinjenija Evropa ne izaziva u drugim delovima sveta strah i potrebu da se takva moć ograniči i uravnoteži?

3.2 Liberalizam

Liberalne teorije međunarodnih odnosa mogu da pruže odgovore na neka od ovih pitanja. One polaze od antropološkog optimizma, i vere u mogućnost trajnije saradnje između država. Jedna grupa liberalnih teorija, koju možemo nazvati republikanskim liberalizmom, polazi od Kantove pretpostavke da su republike manje sklone ratobornom ponašanju od ostalih formi vladavine.³⁸ Tako posmatrano, proces evropske integracije, pacifikacija

i desekuritizacija međudržavnih odnosa su zapravo rezultat demokratizacije kroz koju je prošao evropski kontinent u nekoliko talasa od početka dvadesetog veka do danas. Istaknuti predstavnik ove grupe liberala, koja ističe značaj unutrašnje politike za međunarodne odnose, je i proponent teorije međuvladine saradnje (eng. *inter-governmentalism*) Endrju Moravčik (Andrew Moravcsik). Naslanjajući se na teoriju o spoljnoj politici kao „igri na dva nivoa” Roberta Putnama, Moravčik zastupa tezu kako je supranacionalna saradnja strogo kontrolisana aktivnost od strane suverena koji delegira deo svoje suverenosti na supranacionalne institucije samo u oblastima „niske politike” kako bi stekao prednost nad svojim unutrašnjim političkim suparnicima.³⁹ Posledično, prema Moravčiku, države nisu i neće biti spremne da se odreknu svoje suverenosti u oblastima „visoke politike” koje će ostati u domenu međuvladine saradnje. Činjenica koja za sada najbolje potvrđuje predviđanja teoriju međuvladine saradnje jeste da uprkos velikom naporu koji je učinjen u oblasti Zajedničke spoljne i bezbednosne politike kao i Evropske bezbednosne i odbrambene politike u poslednjih deset godina, države članice EU i dalje nisu spremne da se odreknu suvereniteta kada je u pitanju oblast „visoke politike”, s obzirom da se odluke unutar drugog stuba donose uglavnom konsenzusom.⁴⁰

Druga verzija liberalizma, svoj optimizam temelji pre svega na uticaju ekonomskih faktora. Transnacionalni tokovi ljudi, roba i kapitala, prema klasičnim predstavnicima ove verzije tzv. „trgovinskog liberalizma” Robertu Kiohejnu (Robert Keohane) i Džozefu Najju (Joseph Nye) stvorili su „složenu međuzavisnost” (eng. *complex interdependence*) savremenih društava koja iz temelja transformišu tradicionalne koncepcije nacionalnih interesa i nacionalne bezbednosti. Ekonomska povezanost zemalja na evropskom kontinentu je toliko gusta, oni tvrde, da države više nisu u stanju samostalno da rešavaju mnoge probleme pa stoga formiraju zajedničke institucije. One su toliko međuzavisne da je rat između njih, prema ovim teoretičarima, isuviše skup. Ipak, na pogrešnost ovog mita o međuzavisnosti ukazao je najpre

³⁷ Joseph Grieco, „The Maastricht, Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist Research Programme”, *Review of International Studies*, Vol.21, No.1, 1995 pp. 21–40; Robert Art, „Why Western Europe needs the United States and Nato”, *Political Science Quarterly*, Vol.111, No.1, 1996, pp. 11–37.

³⁸ Imanuel Kant, *Večni mir: filozofski nacrt*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 1995 [1795]. Teorija međunarodnih odnosa koja se kasnije oslonila na ovu kantovu pretpostavku naziva se Teorija demokratskog mira.

³⁹ Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, London, 1998.

⁴⁰ Ali su se zato odrekle dela svog suvereniteta u oblasti saradnje pravosuđa i unutrašnjih poslova.

Džon Majnard Kejnz (John Maynard Keynes), a kasnije i Kenet Volc.⁴¹ Oni primećuju da je pred izbijanje Prvog svetskog rata, ekonomska međuzavisnost Nemačke i ostalih evropskih zemalja bila zaprepašćujuće velika. Isto se može reći za socijalnu i političku međuzavisnost. Uprkos tome, izbio je Prvi svetski rat.

Konačno, treća verzija liberalizma u studijama međunarodnih odnosa, koja se često naziva „neoliberalni institucionalizam”, naglašava značaj međunarodnih institucija. Uz pomoć njih, države stvaraju kanale trajne komunikacije, smanjuju verovatnoću da će doći do pogrešne percepcije o tuđim namerama, jačaju međusobno poverenje i ublažuju tzv. „bezbednosnu dilemu”.

Liberalne teorije mogu samo donekle da nadomeste nedostatke državo-centričnog i vojno-orijentisanog realizma ukazujući na značaj demokratije, ekonomske saradnje i međunarodnih institucija. Međutim, čak ni liberalizam nije u stanju da objasni duboke promene u ponašanju evropskih država, sve veću homogenizaciju i „evropeizaciju” nacionalnih identiteta, interesa i politika u Evropskoj uniji. Za odgovore na ova pitanja potrebno je obratiti se konstruktivizmu.⁴²

3.3 Konstruktivizam

Konstruktivizam, ovde shvaćen u najširem smislu te reči, polazi od stanovišta da su osnove međunarodne politike pre svega socijalne, a ne materijalne prirode.⁴³ Konstruktivisti, iako ne sporeći značaj materijalnih faktora, tvrde da oni ne deluju sami za sebe već unutar određenog socijalnog konteksta koji im daje određeno značenje. Konstruktivizam napušta racionalizam i materijalizam prethodno izloženih teorija i usvaja metodološki inter-

pretativizam.⁴⁴ Umesto „objektivnog” i pozitivističkog posmatranja materijalnog sveta, konstruktivizam pokušava da objasni kako socijalni akteri konstruišu i interpretiraju socijalne strukture, ali i kako te strukture konstitušu aktere.⁴⁵ Nacionalni interesi nisu objektivno dati i ne postoje sami za sebe već proističu iz identiteta aktera. Države stoga deluju ne samo u skladu sa „logikom posledica” (eng. *logic of consequences*) već često u skladu sa „logikom prikladnosti” (eng. *logic of appropriateness*) kada akteri deluju u skladu sa institucionalnim pravilima. Za konstruktiviste, zajedničko razumevanje o tome šta predstavlja ulogu i interese EU zapravo daje značenje i konstruiše materijalnu poziciju EU u svetu. Države članice postepeno „evropeizuju” svoje spoljne politike kroz saradnju unutar drugog stuba, i njihovo razumevanje spoljnog sveta postepeno dobija na koherentnosti. Konstruktivizam za razliku od realizma i liberalizma može da objasni postepenu integraciju u oblasti „visoke politike” kroz uvođenje većeg broja odluka u drugom stubu i druge novine predviđene Lisabonskim sporazumom. Iako je u studije međunarodne politike uneo novu svežinu, socijalni konstruktivizam je u velikoj meri ostao mnogo jača kritika racionalističkih teorija (realizma i liberalizma) nego njihova koherentna i teorijsko-metodološki razvijena alternativa. Njegova eksplanatorna moć je najveća ukoliko se koristi komplementarno sa racionalističkim teorijama.⁴⁶

⁴¹ Više o ovome videti Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, op.cit. p.175

⁴² Za evropeizaciju bezbednosnih politika nordijskih zemalja nakon Hladnog rata videti: Pernille Riker, „Europeanization of Nordic Security: The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 39, No. 4, 2004, pp. 369-392.

⁴³ Konstruktivizam u najširem smislu te reči ovde uključuje sve alternativne i post-pozitivističke pristupe - socijalni konstruktivizam, postmodernizam/post-strukturalizam, feminizam, kritičke teorije itd. Ovi pristupi se međusobno dosta razlikuju i ne predstavljaju koherentnu školu mišljenja.

⁴⁴ Socijalni konstruktivizam je u studije međunarodnih odnosa među prvima uneo Aleksandar Vent u delu Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen, and Antje Winer, „The Social Construction of Europe”, *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol.6, No.4, pp.528-44. Za konstruktivističko objašnjenje proširenja EU videti Frank Schimmelfennig, „The Community trap: Liberal norms, Rhetorical Actions and the Eastern Enlargement of the European Union”, *International Organization*, 2001, Vol.55, No.1, pp.47-80

⁴⁵ Socijalni konstruktivisti tvrde da su akteri i strukture „međusobno konstitutivni” (eng. *mutually constitutive*).

⁴⁶ Jedan od primera hibridne teorije koja kombinuje neorealizam i socijalni konstruktivizam je i Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa u učenju Kopenhavske škole studija bezbednosti. Videti: Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003. Brilljantan primer analize proširenja EU koja komplementarno koristi racionalizam i konstruktivizam jeste Frank Schimmelfennig, „The Community trap”, op.cit.

Zaključak

EU nije država i ne postoje izgledi da će to u dogledno vreme postati. Protivrečnosti između nacionalnog i nadnacionalnog nivoa se neće razrešiti pošto su ugrađene u same temelje EU. Zbog toga nema izgleda da će EU, postati „neo-klasična sila” uporediva sa nacionalnim državama i velikim silama.⁴⁷ Stoga su i tradicionalni državocentrični konceptualni okviri za analizu spoljne politike država nedovoljni za razumevanje njene uloge u međunarodnoj politici. Ona je zona mira i stabilnosti, neka vrsta pod-sistema u međunarodnim odnosima u kome je anarhija, ako ne prevaziđena, a ono barem izuzetno ublažena i sazrela. EU je *arena*, i sistem spoljnih politika, ali i *akter* koji u poslednjih dvadesetak godina razvija sopstvenu spoljnu politiku. Iako su akademske studije međunarodne politike relativno kasno stigle na teren izučavanja evropskih integracija, one su vrlo brzo dale izuzetno bogat i značajan doprinos razumevanju EU. Realizam je morao u to ime dosta da modifikuje svoje prvobitne pretpostavke dok konstruktivizam svoje još uvek treba jasnije da razvije. Liberalizam je za sada uspeo da se nosi sa problemima dosta agilnije od ostalih teorija. Međutim, ukoliko se Lisabonski sporazum ratifikuje i ukoliko se proces integracije i evropeizacije nastavi kao i do sada, studije međunarodne politike će morati u još većoj meri da se obrate konstruktivizmu kako bi bili objašnjeni procesi postepenog prenosa suvereniteta sa nacionalne države na Brisel i u oblasti „visoke politike”.

Evropa je po svom liku već jedanput kreirala ostatak međunarodnog sistema kada je između 17. i 20. veka izvezla nacionalnu državu i ravnotežu snaga u ostale delove sveta. Iako je razvoj spoljne politike EU za sada i dalje *sui generis*, pitanje nije da li će, već pre *kada* će se i sa koliko uspeha i drugi kolektivni akteri ugledati na EU da po njenom modelu počnu da kolektivno deluju u međunarodnoj politici. Utoliko je veća potreba da studije međunarodne politike izoštre svoje teorijske i analitičke instrumente i tako se pripreme za vreme koje dolazi.

⁴⁷ Za drugačije mišljenje videti: Duško Lopandić, „Evropska unija u novom međunarodnom okruženju“, op. cit. p. 222.

Bibliografija

1. Lisbeth Aggestam, „Introduction: Ethical power Europe”, *International Affairs*, vol.84. No.1, January 2008, pp.1-11
2. David Allen and Michael Smith, „Western Europe’s Presence in the Contemporary International Arena”, *Review of International Studies*, Vol.16, No.3, pp.19-38.
3. Filipo Andreatta, „Theory and European Union’s International Relations” u Christopher Hill and Michael Smith, *International Relations and the European Union*, Oxford University Press, New York, 2005. pp. 18-39
4. Robert Art, „Why Western Europe needs the United States and Nato”, *Political Science Quarterly*, Vol.111, No.1, 1996, pp-11-37.
5. Hedley Bull, „Civilian Power Europe: a Contradiction in Terms”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 21, No. 2, 1982, pp. 149-164
6. Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
7. Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen, and Antje Winer, „The Social Construction of Europe”, *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol.6, No.4, pp.528-44
8. „Document on the European Identity”, Nine Foreign Ministers of the EC, 14. December 1973, p. 51. Dostupno na http://aei.pitt.edu/4545/01/epc_identity_doc.pdf.
9. Francois Duchene, „Europe’s Role in World Peace”, in Mayne R. (ed.) *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, Fontana, London 1972.
10. Johan Galtung, *The European Community: A Superpower in the Making*, Allen and Unwin, London, 1973.
11. Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1981.
12. Joseph Grieco, „The Maastricht, Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist Research Programme”, *Review of International Studies*, Vol.21. No.1, 1995 pp. 21-40
13. Christopher Hill, „The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe’s International Role”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 3, 1993, pp. 305-308.
14. Imanuel Kant, *Večni mir: filozofski nacrt*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 1995 [1795].
15. Stephen Keukeleire and Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, Palgrave, Basingstoke, 2008.

16. Parag Khanna, "The Metrosexual Superpower", *Foreign Policy*, July/August 2004.
17. Mark Leonard, *Why Europe will Run 21st century*, Public Affairs, New York, 2006.
18. Duško Lopandić, „Evropska unija u novom međunarodnom okruženju”, *Međunarodni problemi*, 2-3, 2008, pp.199-225.
19. Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002, pp. 234-58.
20. John McCormick, *The European Superpower*, Palgrave, New York, 2006.
21. John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol.15, No. 1, pp. 5-56.
22. Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, London, 1998.
23. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (5th edn), Knopf, New York, 1973.
24. Pernille Riker, „Europeanization of Nordic Security: The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 39, No. 4, 2004, pp. 369–392.
25. Richard Rosecrance, "The European Union: anew type of International Actor?" in Zielonka Jan (ed.), *Paradoxes of European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
26. Frank Schimmelfennig, "The Community trap: Liberal norms, Rhetorical Actions and the Eastern Enlargement of the European Union", *International Organization*, 2001, Vol.55, No.1, pp.47-80
27. Karen Smith, *EU Foreign Policy in a Changing World*, Polity Press, Cambridge, 2008 (2nd edn)
28. Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008.
29. Kenneth Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, Vol.18, No.2, 1993, pp. 44-79.
30. Kenneth Waltz, "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No.1, pp.5–41
31. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.